

Inhoud

ChatGPT: Rowan Williams, Deïficatie/Theosis, 3-2026	1
Rowan Williams, Vergoddelijking, Dictionary of Chr.Spirituality, 1983	4
Wikipedia Deïficatie/Theosis - Vergoddelijking	6

ChatGPT: Rowan Williams, Deïficatie/Theosis, 3-2026

Hij ziet deïficatie niet als "goddelijk worden" in essentie, maar als een relationele deelname aan Gods leven, als een proces waarin de mens, door Christus en in de Geest, wordt opgenomen in Gods leven/liefde, zonder zijn geschapenheid te verliezen.

1. De kernpunten van Williams' visie

1.1. Deïficatie als deelname, niet als gelijkwording aan God

- De mens wordt deelgenoot van Gods leven
- Dit gebeurt door genade, niet door natuur of verdienste
- Het behoudt altijd het onderscheid tussen Schepper en schepsel

Hij sluit hier aan bij kerkvaders zoals Athanasius van Alexandrië, bekend om de uitspraak: "God werd mens opdat de mens vergoddelijkt zou worden"

1.2. Christus als centrum van deïficatie

- Deïficatie gebeurt in en door Christus
- Door de incarnatie wordt menselijke natuur opgenomen in Gods leven
- Gelovigen delen hierin door vereniging met Christus

Deïficatie is dus concreet verankerd in het leven, sterven en opstaan van Christus

1.3. Relationeel en trinitarisch karakter

- Deïficatie is deelname aan de liefdesrelatie tussen Vader, Zoon en Heilige Geest
- Het is dus fundamenteel relationeel, geen individuele "upgrade" van de mens
- Persoon-zijn betekent: bestaan in relatie, zoals God zelf relationeel is

1.4. Transformatie van verlangen en bewustzijn

- Deïficatie betekent dat menselijke verlangens worden gezuiverd en gericht op God
- Het gaat om een heroriëntatie van het zelf, niet om ontsnapping uit de wereld
- Gebed, contemplatie en liturgie spelen hierin een sleutelrol

1.5. Ethiek en gemeenschap = praktische gevolgen van deïficatie

- Het leidt tot liefde, rechtvaardigheid en solidariteit
- De mens wordt meer "goddelijk" door liefdevolle relatie met anderen
- Kerk en gemeenschap zijn essentieel, geen optionele extra's

1.6. Geen individualistische verheffing

Hij waarschuwt expliciet tegen misverstanden:

- Deïficatie is geen spiritueel ego-project
- Het is geen machtstoename, maar juist zelfgave en ontvankelijkheid
- Ware "vergoddelijking" lijkt op Christus' zelfopofferende liefde

2. Vergelijking van Williams' visie met de orthodoxe Lossky

2.1 Overeenkomsten

Williams staat hier opvallend dicht bij de orthodoxie:

- Deïficatie als kern van verlossing:
  - Net als Lossky ziet hij theosis als het doel van het christelijk leven
- Deelname aan God, niet essentie; beiden benadrukken
  - Geen vermenging met Gods wezen
  - Wel echte deelname aan Gods leven
- Sterk trinitarisch en relationeel
  - Deïficatie = opgenomen worden in de liefdesdynamiek van de Drie-eenheid
- Christocentrisch
  - Alles gebeurt via Jezus Christus

2.2 Verschillen / accenten

Williams is iets "westerser" in zijn formulering:

- Williams: minder nadruk op energie-essentie onderscheid
Lossky (in lijn met Gregorius Palamas):
  - Goddelijke essentie = ontoegankelijk
  - Goddelijke energieën = deelbaarWilliams noemt dit zelden expliciet en blijft filosofisch minder technisch
- Williams: meer nadruk op taal en ervaring:
  - Benadrukt hoe taal, gebed en bewustzijn veranderen
  - Heeft een meer fenomenologische en existentiële toon

3. Vergelijking van Williams' visie met de katholieke traditie

3.1 Overeenkomsten

Met de katholieke traditie (bv. Thomas van Aquino):

- Genade als sleutel
  - Deïficatie gebeurt door gratia (genade)
- Werkelijke transformatie
  - Niet alleen juridisch, maar een echte innerlijke verandering
- Doel: gemeenschap met God
  - Denk aan de *visio beatifica* (zalige aanschouwing)

3.2 Verschillen / accenten

- Taal van "deïficatie" minder centraal in katholicisme
  - Katholieke theologie spreekt vaker over: "heiliging" en "genade"
  - Minder expliciet: "vergoddelijking"
- Williams herintroduceert oosterse taal; hij probeert:
  - Brug te slaan tussen oost en west
  - Deïficatie weer centraal te zetten in westerse theologie
- In katholicisme meer nadruk op relationaliteit dan metafysica:
  - Waar Aquino systematisch is,
  - is Williams: narratief, relationeel, minder "systeemdenker"

4. Vergelijking van Williams' visie met protestantse tradities

4.1 Klassieke protestantse visie: bij Maarten Luther en Johannes Calvijn:

- Sterke nadruk op:
  - rechtvaardiging (forensisch/juridisch)
  - onderscheid tussen God en mens
- Wantrouwen tegenover taal die "vergoddelijking" suggereert

4.2 Williams (zelf anglicaans) gaat verder dan veel protestanten:

- Meer nadruk op participatie:
  - Niet alleen "rechtvaardig verklaard",
  - maar: werkelijk deelhebben aan God
- Herwaardering van mystiek en theosis:
  - Hij sluit aan bij vroege kerk en oosterse traditie
- Sterke nadruk op transformatie:
  - Niet alleen statusverandering,
  - maar: verandering van verlangen, identiteit, relatie

4.3 Intussen blijft Williams protestants gevoelig:

- Hij bewaakt:
  - het onderscheid tussen God en mens
  - het primaat van genade
- Geen "opgaan in God" (geen mystiek monisme)

2-4 Het unieke van Williams samenvattend:

Hij probeert de oosterse visie op deïficatie te integreren in een westerse, vooral anglicaanse context, zonder de nadruk op genade en onderscheid tussen God en mens te verliezen. Hij is dus geen "zuiver orthodoxe" denker, maar een brugfiguur:

- tussen oost en west
- tussen mystiek en systematiek
- tussen participatie en protestantse voorzichtigheid

Rowan Williams, Vergoddelijking

Gordon S. Wakefield, A Dictionary of Christian Spirituality, London 1983, 106-108

Het woord heeft in de oren van wellicht de meeste westerse christenen een zeer verdachte klank gekregen, deels als gevolg van de beweringen van middeleeuwse en zestiende-eeuwse sektarische en apocalyptische groeperingen dat zij in wezen één waren met God (en dus niet in staat waren tot zonde). De discussie over dit onderwerp is ook grotendeels belemmerd door de verwarring tussen leerstellingen over vergoddelijking en speculaties over een goddelijke en ongeschapen 'kern' van de menselijke ziel.

De enige bijbeltekst die rechtstreeks over vergoddelijking lijkt te gaan, is 2 Petrus 1:4, waar de bestemming van christelijke gelovigen wordt beschreven als 'deelgenoot worden van de goddelijke natuur'. Andere passages (zoals Romeinen 2:7; 2 Timoteüs 1:10) spreken echter over christenen die begiftigd worden met de goddelijke eigenschap van 'onvergankelijkheid' - vrijheid van de aanleg van de eindige wereld tot wanorde en desintegratie. Hier is onmiskenbaar sprake van een overname uit de terminologie van de hellenistische religiositeit; en dit beperkt zich niet alleen tot de latere delen van het Nieuwe Testament.

Tegelijkertijd echter ontwikkelde het vroege christendom een leer van incorporatie in Christus door de inwoning van de 'Geest': wat christenen onderscheidt, is hun recht om zich tot God als Vader te verhouden, op de manier zoals Jezus dat deed (Romeinen 8). En dit kan ook worden uitgedrukt in termen van Vader en Zoon die 'hun intrek nemen' bij de gelovige (Johannes 14:23).

Zo wordt de christen opgenomen in een relatie van onbeperkte intimiteit met God; en voor de Johanneïsche traditie bestaat deze relatie als een eeuwige realiteit in Gods leven, omdat het Woord vanaf het begin in relatie staat tot God (*pros ton theon*, Johannes 1:1), en de Zoon de glorie van de Vader deelt voordat de wereld werd geschapen (Johannes 17:5). De 'glorie' en het 'eeuwige leven' die aan de gelovige worden geschonken, bestaan juist uit het delen van deze relatie.

Er zijn dus twee stromingen binnen de klassieke patristische visie op vergoddelijking. De ene, de meest voor de hand liggende conventie in de religieuze taal van die tijd, denkt primair in termen van een overdracht van goddelijke eigenschappen, de andere in termen van deelname aan een intra-goddelijke relatie. Deze worden door de kerkvaders niet als tegenstrijdig beschouwd, hoewel we veel kunnen leren over de algemene denkrichting van een schrijver door te observeren welke stroming overheerst.

Ze worden op briljante wijze samengebracht bij Origenes, voor wie het menselijk doel is terug te keren naar de oorspronkelijke staat van vereniging van de ziel met de eeuwige Logos, een toestand van onveranderlijke rationele contemplatie over de Vader, een perfecte weerspiegeling naar God van zijn eigen innerlijke rationaliteit.

Volgens de traditie die teruggaat op Origenes is vergoddelijking dan ook nauw verbonden met het afwerpen van het 'hartstochtelijke' (en dus instabiele) deel van de empirische ziel en het herstel van de oorspronkelijke zuiverheid van de ziel als *nous gymnos*, 'naakt verstand'. Dit schema wordt het meest volledig uitgewerkt in de geschriften van Evagrius Ponticus aan het einde van de vierde eeuw.

Andere schrijvers in de vierde en vijfde eeuw vermijden dit model, met zijn zinspelingen op een leer van de pre-existentie van zielen. Cyrillus van Alexandrië en Augustinus tonen veel meer belangstelling voor het thema van het adoptieve zoonschap en het herstel bij de mens van een goddelijk beeld, dat in de meest fundamentele zin bestaat uit het vermogen tot vrij en liefdevol antwoorden op het initiatief van de Vader.

Voor Augustinus in *De Trinitate* vindt het uiteindelijke herstel van het beeld plaats wanneer, door de genade van Christus en de incorporatie in Christus, de vermogens van de *mens/nous* (het hele proces van ons innerlijke leven) God als hun object krijgen. Het is God die dan de actieve werkelijkheid van de ziel definieert en bepaalt, zodat de ziel, wanneer zij over zichzelf nadenkt, niet anders kan dan God zien. Dit is 'vergoddelijking' door middel van een volmaakte relatie met God.

Vergoddelijking/deïficatie speelde een belangrijke rol in de christologische debatten van de vierde en vijfde eeuw (Christus moet God zijn als wat Hij ons schenkt goddelijk leven is). Dit maakte het voor de oosterse christelijke wereld vanaf het Concilie van Nicea noodzakelijk om zorgvuldig onderscheid te maken tussen Christus' 'natuurlijke' zoonerschap en onze incorporatie daarin door wil en genade.

Maximus de Belijder beweerde in de zevende eeuw dat wij door genade alles kunnen zijn wat God van nature is; maar dit gebeurt alleen door Gods vrije zelfontleding in de incarnatie, waardoor onze zelfontleding in antwoord daarop mogelijk wordt gemaakt en wordt aangespoord. Zo is er in Christus en in Christus' volk een beweging van wederzijdse doordringing (*peri-choresis*) tussen goddelijkheid en menselijkheid; niet dat de naturen verward of vermengd zijn – de handelingen (*energeiai*) van beide staan in wisselwerking, en de menselijke natuur wordt getransformeerd doordat zij doordrongen is van de liefdevolle, zichzelf-gevende activiteit van God.

Voor Maximus, net als voor eerdere schrijvers zoals Gregorius van Nyssa in de vierde eeuw, betekende vergoddelijking het aannemen van de karakteristieke gedragswijzen van God (mededogen, zelfovergave) in plaats van simpelweg het delen van een reeks abstracte en statische eigenschappen (onvergankelijkheid, enz.): gedeelde eigenschappen kunnen alleen worden geïnterpreteerd als een dimensie van gedeelde activiteiten, anders zou vergoddelijking een directe versmelting met de goddelijke natuur in haar transcendentie betekenen.

Dit vormde de basis van de theorie die geassocieerd wordt met Gregorius Palamas, aartsbisschop van Thessaloniki in de veertiende eeuw, die een scherp onderscheid maakte tussen Gods essentie en zijn *energeiai*: de essentie is eenvoudig, ondeelbaar en niet mededeelbaar, de energieën zijn veelvoudig en mededeelbaar. Vergoddelijking is eenwording met de goddelijke handelingen of processen, de stralen die uit de ontoegankelijke bron stromen.

Het 'Palamitische' systeem was verbonden met een sterk realistische visie op de transfiguratie van de hele persoon: de vergeestelijkte zintuigen van de heilige kunnen het ongeschapen licht waarnemen (het licht dat gezien werd bij Jezus' transfiguratie), en het lichaam van de heilige kan zelf hetzelfde licht uitstralen. Dit is tot op de dag van vandaag een zeer belangrijk thema in de oosters-orthodoxe spiritualiteit.

De westerse traditie heeft over het algemeen de voorkeur gegeven aan Augustinus' benadering, gesystematiseerd door Thomas van Aquino: vergoddelijking vindt plaats wanneer het formele object van wil en verstand God is, zodat God volledig bepaalt wat door de ziel wordt bemind en gegrepen (dit wordt soms 'intentionele' vereniging genoemd). Maar dit sluit geenszins een theologie van alomvattende 'substantiële' transformatie uit, de reconstructie van de menselijke geest in zijn kern – sterker nog, goed begrepen, vereist en dringt het concept van 'intentionele' vereniging aan op een dergelijke theologie. Johannes van het Kruis bouwt voort op de fundamenten van Thomas van Aquino in zijn beschrijving van de staat van vereniging.

De herleving van de katholieke mystieke theologie aan het einde van de negentiende eeuw en het herstel door theologen zoals Scheeben van het patristische en vroeg-middeleeuwse begrip van genade als de inwoning van de Drie-eenheid, droegen bij aan de hernieuwde belangstelling op dit gebied. Dit werd in de twintigste eeuw verder gestimuleerd door de orthodoxe theologische renaissance en de buitengewone en vruchtbare 'herontdekking' van Maximus en Palamas door schrijvers van het kaliber van Staniloae en Lossky. Sommige orthodoxe geleerden zien de 'transcendente antropologie' van Karl Rahner dichter bij de klassieke taal van de vergoddelijking komen dan de meeste westerse theologie. Hans Urs von Balthasar heeft – op een heel andere manier – zowel oosterse als westerse perspectieven op vergoddelijking gebruikt in zijn theologie van goddelijke schoonheid en de overdracht daarvan aan ons in Christus.

Hier liggen waardevolle aanknopingspunten voor het gebruik van de 'deïficatie'-traditie bij het construeren van een hedendaagse theologie en spiritualiteit van christelijke vrijheid – vrijheid die afhankelijk is van de relatie met de Vader, maar 'goddelijk' in haar eigen autoriteit, creativiteit en vermogen tot zelfovergave en mededogen.

Deificatie/Theosis - Vergoddelijking

Engelse Wikipedia, 03-2026

Inleiding

In de christelijke theologie is vergoddelijking of theosis het transformatieproces dat tot doel heeft gelijkvormig te worden aan of eenwording te bereiken met God dank zij de goddelijke genade, de Geest van God en de verzoening van Christus.

Hoewel het letterlijk betekent goddelijk of God worden, interpreteren de meeste christelijke richtingen de leer niet als een overbrugging van een fundamenteel ontologisch verschil tussen God en de mensheid; Johannes van het Kruis (1542-1591) gaf bv. aan

dat, hoewel "God aan de individuele ziel zijn bovennatuurlijke Wezen meedeelt, op zo'n manier dat de ziel God zelf lijkt te zijn en alles heeft wat God zelf heeft, verschilt toch zijn natuurlijke wezen, hoewel aldus getransformeerd, evenzeer van het Wezen van God als voorheen". (*Beklimming van de berg Karmel*, 2.5.7)

Volgens de orthodoxe leer is theosis alleen bereikbaar door synergie (of samenwerking) van menselijke activiteit en Gods ongeschapen energieën (of werkingen).

Het primaat van de theosis in de orthodoxe theologie is volgens sommige orthodoxe theologen gerelateerd aan het feit dat de Byzantijnse theologie in grotere mate dan de Latijns-katholieke theologie gebaseerd is op de directe spirituele inzichten van de heiligen of mystici van de kerk, in tegenstelling tot de westerse tradities die meer nadruk leggen op rationaliteit. Byzantijnse christenen vinden dat iemand die het pad van vereniging met God niet volgt, geen theoloog kan zijn in de ware zin van het woord. Theologie in het Byzantijnse christendom wordt dus niet primair als een academische bezigheid beschouwd. In plaats daarvan is ze gebaseerd op toegepaste openbaring, en de voornaamste validatie van een theoloog wordt geacht een heilig en ascetisch leven te zijn, in plaats van intellectuele opleiding of academische kwalificaties.

Patristische geschriften

De term theosis werd oorspronkelijk in de Grieks-Romeinse heidense samenleving gebruikt om een heerser te vereren. Dat was ondenkbaar binnen de Joodse vroomheid. Toch werd de term in het oosters christendom door de Griekse kerkvaders overgenomen om de geestelijke transformatie van een christen te beschrijven. De verandering van de menselijke natuur werd door hen begrepen als een gevolg van het feit dat een gedoopte persoon werd opgenomen in de kerk als het Lichaam van Christus. Vergoddelijking ontwikkelde zich aldus binnen de context van de incarnatietheologie.

Overigens betekende de term vergoddelijking voor geen van de kerkvaders ooit dat de absolute ontologische scheiding tussen God en zijn schepping werd doorbroken.

De leer over de vergoddelijking van een christen is al te vinden bij Justinus Martyr (ca. 100-165):

[Mensen] werden naar Gods beeld geschapen, vrij van lijden en dood, mits zij zijn geboden naleefden en waardig werden geacht om zijn zonen te worden genoemd. Toch riepen zij, door net als Adam en Eva te worden, de dood over zichzelf uit... Blijkens Ps.82 worden alle mensen waardig geacht om 'goden' te worden en de macht te hebben om zonen van de Allerhoogste te worden. (*Dialog met Trypho*, 124)

De leer van de theosis komt ook voor in de werken van Irenaeus (ca. 130-202), een Griekse kerkvader, die bisschop was van de kerk van Lyon in Frankrijk.

In zijn apologetisch werk *Adversus Haereses (Tegen de ketterijen)* stelt Irenaeus:

Het Woord van God, onze Heer Jezus Christus is door zijn transcendente liefde geworden wat wij zijn, opdat Hij ons zou brengen tot wat Hij zelf is. Verwijten wij Hem [God] dat wij niet vanaf het begin goden waren, maar eerst slechts als mensen geschapen werden en pas later als goden? Hoewel God deze weg heeft gekozen uit zijn pure welwillendheid, opdat niemand hem van discriminatie of gierigheid zou kunnen beschuldigen, verklaart hij (in Ps.82): "Ik heb gezegd: gij zijt goden, en gij allen zijt zonen van de Allerhoogste."

...Want het was eerst noodzakelijk dat de natuur zich openbaarde, en daarna zou het sterfelijke overwonnen en in de onsterfelijke opgenomen worden. Want het was noodzakelijk dat de natuur zich openbaarde; daarna dat het sterfelijke overwonnen en opgeslokt werd door de onsterfelijke, en het vergankelijke door de onvergankelijkheid, en dat de mens naar het beeld en de gelijkenis van God geschapen werd.

Rond dezelfde tijd schreef Clemens van Alexandrië (ca. 150-215):

Wie de Heer gehoorzaamt en de profetie volgt die door Hem is gegeven wordt een god terwijl hij nog in het vlees rondloopt. (*Stromata*)

Het Woord van God werd mens zodat u van een mens kunt leren hoe u een god kunt worden. (*Protrepticus/Aansporing*)

Als iemand zichzelf kent, zal hij God kennen, en door God te kennen, zal hij als God worden.... Zijn schoonheid is ware schoonheid, want het is God, en die mens wordt een god, omdat God het wil. (*Pedagogus*)

Athanasius van Alexandrië (ca. 296-373) was een van de auteurs van de zin over Jezus Christus die populair is geworden in kersthomilieën:

Hij is mens geworden opdat wij god zouden worden: Αὐτὸς γὰρ ἐνηθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν (*De incarnatione* 54.3).

Daarom was Hij niet eerst mens en werd Hij toen God, maar Hij was eerst God en werd toen mens, en dat om ons te vergoddelijken. (*Contra Arianos* 1.39)

Want zoals de Heer, door het lichaam aan te nemen, mens werd, zo worden wij mensen door het Woord vergoddelijkt doordat wij door zijn vlees tot Hem worden opgenomen. (*Contra Arianos* 3.34)

Wat anders absurd zou lijken – dat de zondige mens heilig kan worden zoals God heilig is – is mogelijk gemaakt door Jezus Christus, die God in menselijke gedaante is.

Gregorius van Nazianze (ca.329-390) in zijn *Redevoeringen*:

Hij spoort de mensheid aan om "god te worden omwille van (God), aangezien (God) mens werd omwille van ons."

Evenzo betoogt hij dat de middelaar "ook nu nog als mens pleit voor mijn redding; want Hij blijft het lichaam dragen dat Hij heeft aangenomen, totdat Hij mij tot God maakt door de kracht van zijn menswording."

Door middel van de Geest had Hij omgang met het vlees, en werd Hij op aarde tot die God gemaakt, die mens is: mens en God versmolten. Zij werden één geheel, waarbij de sterkere kant de overhand kreeg, opdat ik in dezelfde mate tot God gemaakt zou worden als Hij tot mens gemaakt werd.

Gregorius van Nyssa (ca. 335-395) schreef:

Omdat de geopenbaarde God zich met dit doel in de vergankelijke mensheid heeft ingegoten, namelijk dat de mensheid door deze gemeenschap met de Godheid tegelijkertijd vergoddelijkt zou worden, heeft Hij zich met dit doel, door de uitdeling van zijn genade, in elke gelovige verspreid. (*Grote Catechismus* 37)

Want zoals Hij in zichzelf zijn menselijke natuur gelijkvormig maakte aan de macht van de Godheid, - deel uitmakend van de gewone natuur, maar niet onderworpen aan de neiging tot zonde die in die natuur is (want er staat geschreven: 'Hij deed geen zonde, noch werd er bedrog in zijn mond gevonden') - zo zal Hij ook ieder mens tot eenwording met de Godheid leiden, als zij niets doen wat de eenwording met het goddelijke onwaardig is. (*Over christelijke volmaaktheid*)

Cyrillus van Alexandrië (ca. 375-444) schreef in *Dat Christus één is*:

Hij is in onze toestand afgedaald, enkel om ons naar zijn eigen goddelijke staat te leiden. Hieruit volgt dus dat Hij die is, de ene die bestaat, noodzakelijkerwijs uit het vlees geboren is en al wat van ons is in zich heeft opgenomen, zodat al wat uit het vlees geboren is, dat wil zeggen wij, vergankelijke en vergankelijke mensen, in Hem rust zouden kunnen vinden. Kortom, Hij nam wat van ons was tot zichzelf, zodat wij alles zouden hebben wat van Hem was. Want ook wij zijn zonen en goden door genade, en wij zijn zeker tot deze wonderbaarlijke en bovennatuurlijke waardigheid gebracht, omdat het Eniggeboren Woord van God in ons woont.

Augustinus van Hippo (354-430):

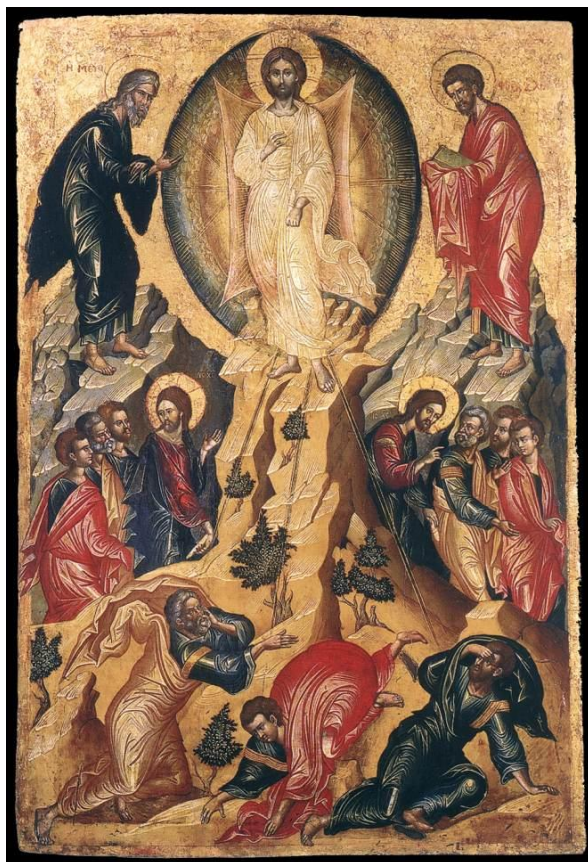
Maar Hij die rechtvaardigt, vergoddelijkt ook, want door te rechtvaardigen maakt Hij kinderen van God. 'Want hij heeft hun de macht gegeven om kinderen van God te worden' [Joh.1:12]. Als wij dan kinderen van God zijn geworden, zijn wij ook goden geworden. (*Psalm 50*)

Om mensen tot goden te maken, werd Hij, die God was, mens (*Preek 192.1.1*).
[Zij] zijn niet uit zijn Wezen geboren, opdat zij gelijk aan Hem zouden zijn, maar opdat zij door gunst tot Hem zouden komen... (*Preek 192.1.1*)

Maximus Confessor (580-662) schreef (zie *Filokalia*):

Niets in de theosis is het product van de menselijke natuur, want de natuur kan God niet bevatten. Alleen de genade van God is in staat de theosis aan het bestaande te schenken... In de theosis wordt de mens (het beeld van God) gelijk aan God, hij verheugt zich in alle volheid die hem van nature niet toekomt, omdat de genade van de Geest in hem zegeviert en omdat God in hem werkt.

Een zekere garantie om met hoop uit te kijken naar de vergoddelijking van de menselijke natuur wordt geboden door de Incarnatie van God, die de mens tot God maakt in dezelfde mate als God zelf mens werd. ...Laten wij het beeld worden van de ene, volkomen God, niets aards in ons dragend, zodat wij gemeenschap met God kunnen hebben en goden kunnen worden, en van God ons bestaan als goden ontvangen. Want het is duidelijk dat Hij Die mens werd zonder zonde (vgl. Heb. 4:15) de menselijke natuur zal vergoddelijken zonder haar te veranderen in de goddelijke natuur, en haar omwille van zichzelf zal verheffen in dezelfde mate als Hij zichzelf vernederde omwille van de mens. Dit is wat de heilige Paulus mystiek leert wanneer hij zegt: "opdat Hij in de komende eeuwen de overvloedige rijkdom van zijn genade zou tonen" (Ef. 2:7).

Russisch orthodox icoon van de transfiguratie (Theofanes de Griek, ca. 1408)

Icoon van De Ladder van de Goddelijke Opstijging (de treden naar de theosis zoals beschreven door Johannes Climacus) met monniken die de ladder naar Jezus beklimmen (en ervan afdalen), Sint-Catharinaklooster

Oosters-orthodoxe theologie

De leer van vergoddelijking of theosis in de oosters-orthodoxe kerk verwijst naar het bereiken van gelijkenis met God, vereniging met God of verzoening met God. Vergoddelijking kent drie stadia in haar transformatieproces: katharsis, theoria en theosis. Theosis als zodanig is het doel, het doel van het leven, en wordt beschouwd als alleen bereikbaar door een synergie (of samenwerking) tussen de activiteiten van de mens en Gods ongeschapen energieën (of werkingen).

Theosis is een belangrijk concept in de orthodoxe theologie, voortkomend uit het feit dat die een expliciet mystiek karakter heeft. In de oosters-orthodoxe kerk is theologie afgeleid van de heiligen of mystici uit de traditie, en de oosters-orthodoxie is van mening dat wie het pad van vereniging met God niet volgt, geen theoloog kan zijn.

In het Westminster Dictionary of Christian Theology staat:

Vergoddelijking/theosis is voor de orthodoxie het doel van elke christen. Het is mogelijk voor de mens om door genade god, als God te worden, om vergoddelijkt te worden. Deze leer is gebaseerd op vele passages uit zowel het Oude als het Nieuwe Testament (bijv. Ps.82 (81).6; 2Petr.1.4), en is in wezen de leer van zowel Paulus, hoewel hij de neiging heeft de taal van de adoptie door kinderen te gebruiken (vgl. Rom.8.9-17; Gal.4.5-7), als van Johannes (zie Joh.17.21-23).

De taal van 2Petr.4.2 wordt overgenomen door Irenaeus in zijn beroemde uitspraak: 'Als het Woord mens is geworden, dan is het opdat de mensen goden zouden worden' (*Adversus Haereses V*), en wordt de standaard in de Griekse theologie. In de vierde eeuw herhaalt Athanasius Irenaeus bijna woord voor woord, en in de vijfde eeuw zegt Cyrillus van Alexandrië dat we zonen zullen worden 'door methexis/deelname'. Vergoddelijking is het centrale idee in de spiritualiteit van Maximus de Belijder, voor wie de leer het gevolg is van de Incarnatie: 'Vergoddelijking is, kort gezegd, het omvatten en de vervulling van alle tijden en eeuwen.'

Simeon de Nieuwe Theoloog schrijft aan het einde van de tiende eeuw: 'Hij die van nature God is, spreekt met hen die Hij door genade tot goden heeft gemaakt, zoals een vriend met zijn vrienden spreekt, van aangezicht tot aangezicht.'

Aanschouwing van God

Volgens orthodoxe visie wordt de vergoddelijking, ook wel theosis genoemd, de deelname van de mens aan de ongeschapen genade van God, zijn vereniging met God geïdentificeerd en verbonden met de theoria (aanschouwing) van de glorie van God, het ongeschapen Licht, de ongeschapen energie van God. Het geloof komt door het horen van het Woord en door het ervaren van theoria (het aanschouwen van God).

We aanvaarden het geloof eerst door te horen om gered te worden, en vervolgens verkrijgen we het geloof door theoria, wat de mens redt. Het is een van de middelen waarmee christenen de Drie-eenheid leren kennen. De kennis van de Drie-enige God verwerven we dus door theoria (aanschouwen van God) en door openbaring.

Door middel van theoria (verlichting met of directe ervaring van de Drie-enige God) leren mensen kennen en ervaren wat het betekent om volledig mens te zijn, dat wil zeggen, het geschapen beeld van God. Door hun gemeenschap met Jezus Christus deelt God zichzelf met de mensheid, om hen te vormen naar alles wat Hij is in kennis, gerechtigheid en heiligheid. Zoals God mens werd, in alle opzichten behalve de zonde, zo zal Hij de mens ook tot "God" maken, dat wil zeggen: heilig, in alle opzichten behalve zijn goddelijke Wezen, dat onveroorzaakt en ongeschapen is.

Een patristische en heilshistorische leer

Voor veel kerkvaders gaat de theosis verder dan alleen het herstellen van mensen in hun staat van vóór de zondeval van Adam en Eva. Omdat Christus de menselijke en goddelijke natuur in Jezus' persoon verenigde, is het nu mogelijk – leren zij – dat iemand een nauwere gemeenschap met God ervaart dan Adam en Eva aanvankelijk in de Hof van Eden ervoeren, en dat mensen meer op God kunnen gaan lijken dan Adam en Eva destijds waren. Sommige oosters-orthodoxe theologen gaan zelfs zo ver dat ze zeggen dat Jezus alleen al om deze reden mens zou zijn geworden, zelfs als Adam en Eva nooit hadden gezondigd.

De hele mensheid is volledig hersteld tot haar volle potentieel, omdat de Zoon van God een menselijke natuur heeft aangenomen door uit een vrouw geboren te worden en ook het lijden dat de zonde met zich meebrengt op zich neemt (maar zelf niet zondig is en God onveranderd in wezen is). In Christus zijn de twee naturen van God en mens geen twee personen, maar één; zo wordt in Christus een eenheid tot stand gebracht tussen de hele mensheid in principe en God. Zo worden de heilige God en de zondige mensheid in principe verzoend in de ene zondeloze mens, Jezus Christus. (Zie het gebed van Jezus zoals opgetekend in Johannes 17.)

Deze verzoening wordt werkelijkheid door de strijd om te worden gevormd naar het beeld van Christus. Zonder die strijd, zonder die praktijk, is er geen echt geloof; geloof leidt tot handelen, zonder welk het dood is. Men moet zijn wil, gedachten en daden verenigen met de wil, gedachten en daden van God. Christenen moeten hun leven vormgeven als een spiegel, een ware gelijkenis van God. Sterker nog, aangezien God en mens in Christus meer zijn dan een gelijkenis, maar een ware eenheid, is het leven van christenen meer dan louter imitatie en veeleer een eenheid met het leven van God zelf.

Een veelgebruikte analogie voor theosis, gegeven door de Griekse kerkvaders, is die van een metaal dat in het vuur wordt gelegd. Het metaal verkrijgt alle eigenschappen van het vuur (hitte, licht), terwijl de essentie ervan die van een metaal blijft.

Gebruikmakend van de hoofd-lichaam-analogie van de apostel Paulus, deelt iedereen in wie Christus leeft in de heerlijkheid van Christus. Johannes Chrysostomus zegt het zo:

Waar het hoofd is, daar is ook het lichaam. Er is geen scheiding tussen het Hoofd en het lichaam; want als er een scheiding was, dan was het geen lichaam meer, dan was het geen hoofd meer. (*Preek over de Brieven*)

Fasen in de theosis

Theosis wordt begrepen als een proces met drie stadia (zoals op p.4 al is aangeduid): ten eerste de louterende weg, de reiniging of katharsis; ten tweede de verlichting, de verlichtende weg, het aanschouwen van God, of theoria; ten derde de heiligheid, de verenigende weg, of theosis.

De term 'theosis' beschrijft dus het hele proces en het doel ervan. Door middel van reiniging komt een persoon tot theoria en vervolgens tot theosis. Theosis is de deelname van de persoon aan het leven van God.

Volgens deze leer wordt het heilige leven van God, dat in Jezus Christus door de Heilige Geest aan de gelovige wordt gegeven, uitgedrukt door de genoemde drie stadia van theosis, beginnend in de strijd van dit leven, toenemend in de ervaring van de kennis van God, en voltooid in de opstanding van de gelovige, wanneer de overwinning van God op vrees, zonde en dood, volbracht in de kruisiging en opstanding van Jezus Christus, voor eeuwig in de gelovige openbaar wordt.

Ascetische praktijk

De weg naar de theosis omvat vele vormen van praxis. De meest voor de hand liggende vormen zijn het kloosterleven en het liturgische en sacramentele leven van de kerk. Leven in de gemeenschap van de kerk en regelmatig deelnemen aan de sacramenten, en in het bijzonder de eucharistie, wordt als vanzelfsprekend beschouwd.

Binnen de monastieke traditie is de beoefening van het hesychasme de belangrijkste manier om een directe relatie met God te vestigen. Bekend is het cultiveren van het 'gebed van het hart', een gebed dat nooit ophoudt, 1Tes.5:17. Dit onophoudelijke gebed van het hart is een dominant thema in de geschriften van de kerkvaders, met name in de verzamelingen in de Philokalia. Men is van mening dat niemand de theosis kan bereiken zonder een onberispelijk christelijk leven, bekroond door een trouw, warm en uiteindelijk stil (hesychastisch), voortdurend gebed van het hart.

De 'bewerker' bij de vergoddelijking is de Heilige Geest, met wie de mens zijn wil verenigt om deze transformerende genade te ontvangen door middel van praktijk en gebed. Zoals Gregorius Palamas leert, worden de christelijke mystici vergoddelijkt naarmate zij vervuld raken met het Licht van Tabor van de Heilige Geest in de mate waarin zij zich daarvoor openstellen door ascese. Vergoddelijking is dus geen eenzijdige daad van God, maar een liefdevolle samenwerking tussen God en de gevorderde christen. Deze synergie tussen God en de mens leidt er niet toe dat de mensheid in God wordt opgenomen. Integendeel, het drukt eenheid uit, in de complementaire aard tussen het geschapene en de schepper.

Westers christendom

Westerse opvattingen zijn van oudsher negatief, niet ten opzichte van de vergoddelijking zelf, maar ten opzichte van de manieren waarop vergoddelijking volgens de Byzantijnse theologie zou moeten plaatsvinden.

Wat de vergoddelijking zelf betreft, die maakt ook deel uit van de leer van de rooms-katholieke kerk. Zo wordt in de westerse christelijke theologie de levende aanwezigheid van Christus in elke persoon en in een op Hem gerichte gemeenschap benadrukt.

De patristische geleerde Donald Fairbairn heeft betoogd dat de theosis bij de Griekse Vaders geen ontologische uitwisseling tussen de Zoon en de christen is. Volgens hem is de verandering die plaatsvindt bij de theosis iets meer dan louter status, maar minder dan het bezit van Gods Wezen zelf. Hij betoogt dat we door onze relatie met de Zoon in dezelfde soort relatie met de Vader (en Geest) worden gebracht als de Zoon heeft. Hij ondersteunt dit argument door een onderscheid te maken tussen de warme gemeenschap van de Zoon met de Vader en zijn ontologische eenheid met de Vader. Hij stelt dat de Griekse Vaders, met name Athanasius en Cyrillus van Alexandrië, duidelijk stelden dat we nooit een ontologische eenheid met God delen, maar slechts deze intieme gemeenschap. Hij schrijft:

Net als Athanasius, maar met veel meer precisie, onderscheidt Cyrillus twee soorten eenheid tussen de Vader en de Zoon. De eerste is een eenheid van wezen, en de Vader en de Zoon delen deze soort eenheid op geen enkele wijze met ons. De tweede is echter een eenheid van liefde of gemeenschap die de Vader en de Zoon van alle eeuwigheid hebben genoten, juist vanwege hun eenheid van wezen.

Katholieke theologie

De term vergoddelijking is kenmerkend voor het oosterse christendom. Het westerse christendom, althans sinds Augustinus van Hippo (354-430), die bekendstaat als de leermeester van de genade, heeft er altijd de voorkeur aan gegeven te spreken over bovennatuurlijke genade die een christen transformeert naar het beeld van Christus. Men kan echter niet zeggen dat de werking van God op de menselijke natuur, zoals die in de term vergoddelijking (theosis) wordt uitgedrukt, vreemd is aan de rooms-katholieke leer, zoals blijkt uit Augustinus' herhaling van de beroemde uitspraak van Athanasius van Alexandrië: "Om de mens tot god te maken, werd Hij, die God was, mens" (Deos facturus qui homines erant, homo factus est qui Deus erat). (*Preek 192.1*)

Dit blijkt duidelijk uit wat de Catechismus van de Katholieke Kerk in art.460 zegt over christenen als deelgenoten van de goddelijke natuur:

Het Woord is vlees om ons 'deel te laten krijgen aan Gods eigen wezen' (2Petr.1.4). 'Het Woord van God is mens geworden en Hij die Gods Zoon is, werd de Mensenzoon, opdat de mens zoon van God wordt door het Woord in zich te dragen en het kinschap te ontvangen' (Irenaeus, *Haer.*3.19.1). 'Want God is mens geworden om ons tot God te maken' (Athanasius, *Incar.*54.3). 'De eniggeboren Zoon van God nam, omdat Hij ons in zijn goddelijkheid wilde laten delen, onze natuur aan, opdat Hij, mens geworden, de mensen tot goden zou maken' (Thomas van Aquino, *Opusculum* 57).

De middeleeuwse scholastieke theoloog Thomas van Aquino schreef in zijn *Summa Theologiae*:

De gave van genade overstijgt elk vermogen van de geschapen natuur, aangezien zij niets minder is dan een deelname aan de goddelijke natuur, die elke andere natuur overstijgt. Daarom is het onmogelijk dat enig schepsel genade kan bewerkstelligen. Want het is even noodzakelijk dat alleen God vergoddelijkt en een deelname aan de goddelijke natuur schenkt door middel van een gedeelde gelijkenis, als het onmogelijk is dat iets anders dan vuur iets kan aansteken. (ST 2.1.vr.112)

Hij schreef ook over Gods 'bijzondere liefde, waardoor Hij het rationele schepsel boven de toestand van zijn natuur verheft tot een deelname aan het goddelijke goede'. (ST 2.1.vr.110)

en uiteindelijk verankert hij het doel van de Incarnatie in de theosis. (ST 3.3vr.1.2)

Het is echter belangrijk op te merken dat de vergoddelijking die door Thomas van Aquino, Augustinus en andere kerkvaders wordt onderwezen, niet ontologisch is, wat betekent dat zielen niet de substantie van God aannemen, maar door genade begaafd worden met de deelname aan het goddelijke leven.

Interessant is ook hoe een modernere rooms-katholieke theoloog als Karl Rahner in de kern van zijn visie het symbool van de theopoiesis heeft. Het proces van vergoddelijking is het zwaartepunt waaromheen Rahners begrip van de schepping, antropologie, christologie, ecclesiologie, liturgie en eschatologie draait. Het belang van dit proces is voor Rahner zo groot dat het gerechtvaardigd is zijn algehele theologische project grotendeels te beschrijven als een kwestie van het geven van een coherent en eigentijds beeld van vergoddelijking.

De liturgie van de Romeinse ritus drukt de leer van de vergoddelijking of theosis uit in het gebed dat de diaken of priester uitspreekt bij de voorbereiding van de eucharistische kelk:

Per huius aquae et vini mysterium eius efficiamur divinitatis consortes, qui humanitatis nostrae fieri dignatus est particeps (Mogen wij door het mysterie van dit water en deze wijn deelhebben aan de goddelijkheid van Christus, die zich vernederde om deel te hebben aan onze menselijkheid.)

De Katholieke Kerk leert dat God aan sommige zielen, zelfs in dit leven, een zeer bijzondere genade schenkt waardoor zij mystiek met God verenigd kunnen worden, zelfs terwijl zij nog leven: dit is ware mystieke contemplatie. Dit wordt gezien als het hoogtepunt van de drie staten of stadia van volmaaktheid die de ziel doorloopt:

de louterende weg (die van reiniging of zuivering, de Griekse term hiervoor is κάθαρσις, katharsis),

de verlichtende weg (zo genoemd omdat de geest daarin steeds meer verlicht wordt wat betreft geestelijke zaken en de beoefening van de deugd, overeenkomend met wat in het Grieks θεωρία, theoria wordt genoemd), en

de verenigende weg (die van vereniging met God door liefde en de daadwerkelijke ervaring en uitoefening van die liefde, een vereniging die θέωσις, theosis wordt genoemd).

De vergoddelijking, waaraan westerse theologen, ondanks haar aanwezigheid in de liturgische gebeden van het Westen, minder aandacht hebben besteed dan oosterse theologen, is niettemin prominent aanwezig in de geschriften van westerse mystici. Zo leerde Meister Eckhart (ca. 1260-1328) een vergoddelijking van de mens en een assimilatie van het schepsel in de Schepper door middel van contemplatie.

Catharina van Siena (1347–1380) verklaarde dat God het volgende had gezegd:

Zij zijn als de brandende kool die niemand kan doven als die eenmaal volledig in de oven is opgebrand, omdat die zelf in vuur is veranderd. Zo is het ook met deze zielen die in de oven van mijn liefde zijn geworpen; zij houden niets, geen greintje van hun eigen wil, buiten Mij, maar zijn volledig in Mij ontstoken. Niemand kan hen grijpen of uit mijn genade rukken. Zij zijn één geworden met Mij en Ik met hen. (*De dialoog*)

Johannes van het Kruis (1542–1591) schreef:

Door God aldus in haar te laten werken, wordt de ziel ... tegelijkertijd verlicht en getransformeerd in God, en God deelt haar zijn bovennatuurlijke Wezen mee, op zo'n manier dat zij God zelf lijkt te zijn en alles bezit wat God zelf bezit. En deze vereniging komt tot stand wanneer God de ziel deze bovennatuurlijke gunst verleent, dat alle dingen van God en de ziel één worden in een gezamenlijke transformatie; en de ziel lijkt eerder God te zijn dan een ziel, en is inderdaad God door deelname; hoewel het waar is dat haar natuurlijke wezen, hoewel aldus getransformeerd, evenzeer van het Wezen van God verschilt als voorheen. (*Beklimming van de berg* 2.5.7)

Gereformeerde theologie

In de beginperiode van de Reformatie werd er nagedacht over de leer van de vereniging met Christus (unio cum Christo) als de voorloper van het gehele proces van verlossing en heiliging. Dit was m.n. het geval in het denken van Johannes Calvijn (1509-1564).

Het werk van Henry Scougal (1650-1678) wordt soms aangehaald als belangrijk voor het levend houden van de centrale ideeën van de protestantse leer. In de inleidende passages van zijn boek beschrijft Scougal 'religie' in termen die de leer van de theosis oproepen:

...een gelijkenis van de goddelijke volmaaktheid, het beeld van de Almachtige dat in de ziel van de mens schijnt: ... een werkelijke deelname aan zijn natuur, het is een straal van het eeuwige licht, een druppel uit die oneindige oceaan van goedheid; en van hen die ermee begiftigd zijn, kan gezegd worden dat 'God in hun ziel woont' en 'Christus in hen gevormd is'. (*The Life of God in the Soul of Man*)

Anglicaanse theologie

C.S. Lewis heeft, sprekend over zijn persoonlijke overtuiging met betrekking tot de letterlijke vergoddelijking, in *The Weight of Glory and other Adresses* het volgende gezegd:

Het is een serieuze zaak om in een samenleving van mogelijke goden en godinnen te leven, om te bedenken dat de meest saaie en oninteressante persoon met wie je praat, ooit een wezen kan zijn dat, als je het nu zou zien, je sterk in de verleiding zou komen om te aanbidden.

In een meer volledige uiteenzetting van zijn overtuigingen over letterlijke vergoddelijking, stelde C.S. Lewis in zijn boek *Mere Christianity* het volgende:

Het gebod 'Wees volmaakt' is geen idealistisch luchtkasteel. Het is ook geen gebod om het onmogelijke te doen. Hij zal ons tot schepsels maken die dat gebod kunnen gehoorzamen. Hij zei (in de Bijbel) dat we 'goden' zijn en Hij zal zijn woorden waarmaken. Als we Hem dat toestaan – want we kunnen Hem tegenhouden, als we dat willen – zal Hij de zwakste en meest verdorven onder ons tot een god of godin maken, een oogverblindend, stralend, onsterfelijk schepsel, dat door en door bruist van energie, vreugde, wijsheid en liefde zoals we ons nu niet kunnen voorstellen, een heldere, vlekkeloze spiegel die zijn eigen grenzeloze kracht, vreugde en goedheid perfect (zij het natuurlijk op kleinere schaal) naar God terugkaatst. Het proces zal lang en soms zeer pijnlijk zijn; maar dat is wat ons te wachten staat. Niets minder. Hij meende wat Hij zei.

Westerse opvattingen over hesychasme

De praktijk van ascetisch gebed, bekend als hesychasme in de oosters-orthodoxe kerk, is gericht op de verlichting en vergoddelijking (theosis) van het individu.

Terwijl Constantinopel een reeks concilies kende die de leer over het hesychasme afwisselend goedkeurden en veroordeelden, hield de Westerse Kerk geen concilie waarin zij zich over deze kwestie uitsprak, en het woord "hesychasme" komt niet voor in de *Enchiridion Symbolorum et Definitionum (Handboek van geloofsbelijdenissen en definities)*, de verzameling rooms-katholieke leerstellingen die oorspronkelijk werd samengesteld door Heinrich Joseph Dominicus Denzinger.

Ondanks het feit dat de hesychastische doctrine van Gregorius Palamas nooit officieel door de katholieke kerk is veroordeeld, neigden westerse theologen ertoe deze te verwerpen en vaak gelijk te stellen aan quietisme. Deze identificatie kan deels ingegeven zijn door het feit dat "quietisme" de letterlijke vertaling is van "hesychasme".

Volgens Kallistos Ware is "het vertalen van 'hesychasme' als 'quietisme', hoewel etymologisch wellicht verdedigbaar, historisch en theologisch misleidend." Ware stelt dat "de kenmerkende leerstellingen van de zeventiende-eeuwse westerse quietisten niet kenmerkend zijn voor het Griekse hesychasme." Ook elders betoogt Ware dat het belangrijk is om "hesychasme" niet als "quietisme" te vertalen.

Palamisme kreeg lange tijd vrijwel geen aanhang in het Westen, en de wantrouwende houding van Barlaam ten aanzien ervan bleef onder westerse theologen bestaan tot in het begin van de 20e eeuw, zoals blijkt uit Adrian Fortescue's artikel over hesychasme in de Catholic Encyclopedia van 1910.

In de 20e eeuw vond een opmerkelijke verandering plaats in de houding van rooms-katholieke theologen ten opzichte van Palamas, een 'rehabilitatie' van hem die ertoe heeft geleid dat steeds meer delen van de westerse kerk hem als een heilige beschouwen, ook al is hij niet gecanoniseerd.

John Meyendorff beschrijft de rehabilitatie van Palamas in de westerse kerk in de 20e eeuw als een "opmerkelijke gebeurtenis in de geschiedenis van de wetenschap". Zo schreef Meyendorff:

Het debat tussen Barlaam en de hesychasten kan waarschijnlijk het best worden begrepen in het licht van hun verschillende interpretaties van wat Maximus de Belijder placht te noemen "natuurlijke contemplatie" (physikē theōria) of de nieuwe staat van scheppend zijn in Christus. Barlaam – en ook de middeleeuwse Latijnse traditie – neigt ernaar deze geschapen habitus te begrijpen als een voorwaarde voor en niet als een gevolg van genade. Palamas daarentegen verkondigt de overweldigende nieuwigheid van het koninkrijk van God geopenbaard in Christus, en het gratuite karakter van de goddelijke en reddende daden van God. Daarom kan de visie op God voor hem niet afhankelijk zijn van menselijke "kennis".

Het hesychasme, dat nooit ook maar in de buurt kwam van een wetenschappelijke bezigheid, wordt nu bestudeerd door westerse theologen die versteld staan van het diepgaande denken en de spiritualiteit van het late Byzantium.

Sommige westerse geleerden beweren dat er geen conflict bestaat tussen de leer van Palamas en het rooms-katholieke gedachtegoed, en sommigen hebben het onderscheid tussen essentie en energieën in hun eigen denken opgenomen. Zo stelt G. Philips bijvoorbeeld dat het onderscheid tussen essentie en energieën zoals gepresenteerd door Palamas "een typisch voorbeeld is van een volkomen aanvaardbaar theologisch pluralisme" dat verenigbaar is met het rooms-katholieke leergezag.

Paus Johannes Paulus II benadrukte herhaaldelijk zijn respect voor de oosterse theologie als een verrijking voor de hele Kerk, en verklaarde dat, zelfs na de pijnlijke scheiding tussen het christelijke Oosten en de Stoel van Rome, die theologie diepgaande, tot nadenken stemmende perspectieven heeft geopend die van belang zijn voor de hele Kerk. Hij sprak in het bijzonder over de hesychastische controverse.

De term "hesychasme", zei hij, verwijst naar een gebedspraktijk die gekenmerkt wordt door een diepe gemoedsrust, gericht op het onophoudelijk contempleren van God door de naam van Jezus aan te roepen. Hoewel er vanuit katholiek oogpunt spanningen zijn geweest over sommige ontwikkelingen van de praktijk, zei de paus, valt de goedheid van de intentie die de verdediging ervan inspireerde niet te ontkennen, namelijk om te benadrukken dat de mens de concrete mogelijkheid wordt geboden zich in zijn innerlijk met God te verenigen in die diepe genade-eenheid die bekendstaat als theosis, vergoddelijking.

Onder de schatten van "de eerbiedwaardige en oude traditie van de Oosterse Kerken", waarmee katholieken volgens hem vertrouwd zouden moeten zijn om erdoor gevoed te worden, noemde hij in het bijzonder "de leer van de Cappadociërs over de vergoddelijking (die) is overgegaan in de traditie van alle Oosterse Kerken en deel uitmaakt van hun gemeenschappelijk erfgoed. Dit kan worden samengevat in de gedachte die Irenaeus al aan het einde van de tweede eeuw uitdrukte: God ging tot de mens, opdat de mens tot God zou overgaan. Deze theologie van de vergoddelijking blijft een van de verworvenheden die het Oosterse christelijke denken bijzonder dierbaar zijn."

(Orientale lumen)